

Μακεδονικά

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2010)

39

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι δρόμοι. Δεμιρδέσι-Προσοτσάνη, Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στ ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατορίας και ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.717](https://doi.org/10.12681/makedonika.717)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2010). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι δρόμοι. Δεμιρδέσι-Προσοτσάνη, Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στ ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατορίας και ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880). *Μακεδονικά*, 39(1), 269-274. <https://doi.org/10.12681/makedonika.717>

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι Δρόμοι, Δεμιρδέσι – Προσοτσάνη – Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στα ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατίας και ο Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880), Κομοτηνή 2002, σελ. 292

Ο καθηγ. Κ. Γ. Κ. Παπάζογλου έγραψε το βιβλίο αυτό από όφειλόμνη εύγνωμοσύνη προς τις δύο πατρίδες του: την πατρογονική (του πατρός του) τὸ Δεμιρδέσι τῆς Προύσης και τὴν γενέθλια, τὴν δική του Προσοτσάνη. Τis παρακολουθεῖ στὴν κρίσιμη δεκαετία 1870-1880 μὲ προεκτάσεις πρὶν και μετὰ τὴν δεκαετία αὐτήν. Καὶ θὰ τις παρακολουθεῖ ἔπειτα, χωρὶς νὰ τὸ γράφει ὡς τὸ 1922, ὁπότε Δεμιρδέσιοι, μὲ ἀπώτερη καταγωγή τὰ Ἄγραφα τῆς Ἠπείρου θὰ ἔλθουν πρόσφυγες, πιά, τοῦ '22 στὴν Προσοτσάνη, ὅπου θὰ ἀνταμώσουν ἐντοπίους Μακεδόνες και Ἠπειρώτες ποὺ λίγες δεκαετίες πρὸ τοῦ '22 ἔφθασαν, πρόσφυγες και αὐτοί, στὴν μαρτυρική Προσοτσάνη.

Στὴν εἰσαγωγή ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν κρίσιμη δεκαετία 1870-1880, και τοὺς παραλλήλους δρόμους ποὺ τὸ Δεμιρδέσι και ἡ Προσοτσάνη μελετῶνται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν ἐθνική και παιδευτική διάστασή τους διὰ μέσου τῶν συμπληγμάτων τῶν ἀντιμαχόμενων συμπεφερόντων στὴν μητρόπολη Προύσας, ὅπου ὑπάγονταν τὸ Δεμιρδέσι και στὴν μητρόπολη Δράμας, ὅπου ὑπάγεται ἡ Προσοτσάνη. Καὶ ἡ μὲν Δράμα ὑφίστατο τὴν πίεση τῆς βουλγαρικής Ἐξαρχίας, ἰδίως κατὰ τὴν ἐν λόγω δεκαετία, μὲ τὴν ρωσική πανσλαβιστική πολιτική, τὴν ἀνοχή τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τὴν συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ποὺ δημιουργοῦσε ἐπὶ χάριτος τὴν Μεγάλῃ Βουλγαρία. Καὶ βεβαίως σημειώνεται ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ προστατεύσει τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς «ἀπακτικοὺς δυνχας τοῦ βουλγαρισμοῦ». Πρωταγωνιστὴς τῆς προσπάθειας αὐτῆς ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ', οἱ ἐθνικοὶ εὐεργέτες Χρηστάκης Ζωγράφος και Γεώργιος Ζαρίφης, οἱ σύλλογοι και τὰ σωματεία, ὁ Φιλολογικός Σύλλογος ΚΠόλεως και τὰ παραρτήματά του (Ἠπειρωτικός, Θρακικός, Μακεδονικός), ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, οἱ διδάσκαλοι, οἱ τοπικὲς κοινότητες. Κατὰ τὴν ταραγμένη αὐτὴ δεκαετία θὰ ἰδρυθοὺν στίς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ σωματεία και ἀδελφότητες. Ἐν προκειμένῳ, στὴν Προῦσα, ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡώς. Δυστυχῶς ἀπὸ τὴν ἐθνική αὐτὴ προσπάθεια δὲν θὰ λείψουν και οἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Πατριαρχείου, τῶν μητροπολιτῶν δηλ., και αὐτῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους δηλ. τῶν προξένων. Οἱ πρῶτοι, δηλ. οἱ Πατριαρχικοὶ, εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τίς πρωτοβουλίες ἀνθρώπων τῶν συλλόγων ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ παραμερίσουν τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὰ κοινοτικά πράγματα. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὴν ἀγωνία τῶν Ἑλλήνων παρεμβάλλονταν και τὰ συμφέροντα τῶν Μ. Δυνάμεων, τοῦ Βατικανοῦ, τῶν Προτεσταντῶν. Καὶ θυμίζει ὁ Γ. Κ. Παπάζογλου ὅτι οἱ δύο πατρίδες του πλήρωσαν βαρύντατα τὸ τίμημα τῶν ἀγῶνων τους: ἡ Προσοτσάνη ἀγωνιζόμενη τὴν δεκαετία αὐτὴ θὰ ἔχει ἐνταχθεῖ στὸν ἐθνικὸ κορμό, θὰ δεχθεῖ τὸ 1922 τοὺς πρόσφυγες τοῦ Δεμιρδεσίου γιὰ νὰ πληρώσουν ὅλοι μαζί, πρόσφυγες και γηγενεῖς, τὰ γεγονότα τοῦ 1945. Ὅσο γιὰ τὸ Δεμιρδέσι, αὐτὸ μὴν ἔχοντας ἀντίκρουσμα τῶν θυσιῶν του, θὰ ὑποστῇ τίς συνέπειες τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, και οἱ κάτοικοί του, οἱ περισσότεροι, θὰ ἔλθουν πρόσφυγες στὴν Προσοτσάνη.

Στο Πρώτο μέρος ο συγγρ. ασχολείται με την Παιδεία της ελληνικής κοινότητας της Βιθυνίας με έμφαση στο Δεμιρδέσι, όπου αρχικώς ο λόγος για την προέλευση των κατοίκων του από τα Άγραφα που έφθασαν εδώ περί τόν 16ο (ή 17ο αι.), και προστέθησαν στους εντόπιους, που είχαν μάλιστα αγοράσει τὸ 1600 χειρόγραφο τῶν «τριῶν λειτουργιῶν». Οἱ κάτοικοι διακρίνονταν γιὰ τὴν ἀνδρεία τους, διατηροῦσαν σχολεῖα, ἑλληνικὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ καὶ Παρθεναγωγεῖο ἥδη πρὶν ἀπὸ τὸ 1870 κατὰ τὴν διαβεβαίωση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἐξαντλεῖ σχεδὸν ὅλες τὶς ὑφιστάμενες πηγὲς γιὰ τὴν παιδεία στὴν κομὸπολη: κάνει λόγο γιὰ τὸν ἐντόπιον Σάββα Ἰωαννίδη, γνωστὸ γιὰ τὴν συγγραφή τοῦ *Ἱστορίας καὶ στατιστικῆς τῆς Τραπεζούντος* (ΚΠολις 1870) ἀνατ. ἐκδ. Ἀθήνα 1981, τὸν ἀριθμὸ τῶν διδασκάλων, τοὺς πόρους λειτουργίας τοῦ σχολείου, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. γιὰ τὴν πρόοδο τῶν σχολείων τοῦ Δεμιρδεσίου μὲ σχετικὴ ἐγκύκλιό του (Μάρτιος 1872). Ἦταν μάλιστα ἡ ἐποχὴ οἰκονομικῆς δυσπραγίας τοῦ Δεμιρδεσίου ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς σηοτροφίας στὴν κομὸπολη ποὺ τὰ σχολεῖα τῆς ὥς τότε ἐνίσχυαν ὁ μητροπολίτης Προύσης Νικόδημος Κωνσταντινίδης, γνωστὸς ἀπὸ τὴν θητεία του στὴν μητροπολὶ Βοδενῶν καὶ ὁ ὁμογενὴς μεγαλέμπορος τοῦ Γαλατίσιου Μενέλαος Νεγρεπόντης, ὁ ὁποῖος εἶχε θεσπίσει καὶ εἰδικὸ ἀγωνοθέτημα. Σημειώνεται ὅτι καὶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος εἶχε ἐπιδείξει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παιδεία στὴν περιφέρεια Βιθυνίας, Μυσίας καὶ Κοτυαεῖου (Κιουτάχεια), ὥπως δείχνει ἡ ἀπὸ 21 Ἰαν. 1872 ἐκθεσὶ τοῦ ὑποπρόξενου τῆς Ἑλλάδος στὴν Προῦσα Ἰω. Περδικάρη, ἀπόσπασμα ποὺ ἀφορᾷ τὸ Δεμιρδέσι δημοσιεύει μάλιστα ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὴν λειτουργία τῶν τριῶν σχολείων, τὴν ἀσθένεια τῶν μεταξοκωλῆγων, τὴν λειτουργία τῶν σχολείων ἥδη ἀπὸ τὸ 1835/6, τὴν ἀποπλάνηση ὀλίγων Δεμιρδεσίων ἀπὸ τὴν ἀγγλοαμερικανικὴ θρησκευτικὴ προπαγάνδα, τὴν ἐπαναστάση τοῦ Παρθεναγωγείου κ.ἄ. (σσ. 70-73). Πάντοτε ἀγρυπνος γιὰ τὰ εκπαιδευτικὰ θέματα τῆς ἐποχῆς στὴν περιφέρεια τῆς Προύσας, ὁ Ε.Φ.Σ.Κ., ποὺ ἐκεῖνὴ τὴν περίοδο περιλαμβάνει στοὺς κόλπους του ἐξέχουσες προσωπικότητες (Βασιάδης, Ἰάλεμος, Κ. Καραθεοδωρῆ, Κ. Καραπάνος κτλ.) καὶ ὁ μητροπολίτης Νικόδημος – γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ὁ κ. συγγρ. κάμνει ἐξαντλητικὸν λόγον καὶ δικαίως, ἀφοῦ, ὡς ἐλέγχῃ, ὁ Σύλλογος διέρχεται τὴν καλύτερη περίοδο τῆς ἱστορίας του. Ἐνας ἄλλος σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας, ὁ Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος ΚΠόλεως, μετὰ τὸ 1875/6, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν στὸ Δεμιρδέσι καὶ φυσικὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν περιφέρεια Προύσης.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινοτικὴ πρόοδο τοῦ Δεμιρδεσίου διέκοψε δυστυχῶς ἡ φιλοδοξία τοῦ *Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου* ποὺ μὲ τὸν Πρόεδρό του Ἀριστάρχη Βατιμπέλα καὶ συνεργὸν τὸν ἐλληνοδιδάσκαλον τῆς Τρίγλιας Κ. Ἀποστολίδην φιλοδόησαν νὰ χειραγωγήσουν τὴν ἐκπαίδευσιν στὴν κομὸπολη, ἀλλὰ μαζὶ καὶ τὴν διαχείριση τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων. Ἦσαν μάλιστα καὶ τὴν στηρίξη τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ., ποὺ φαίνεται πλέον νὰ στοιχεῖται σ' αὐτὴν τὴν διάθεση, ἥτοι νὰ ἐξοβελισθεῖ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν παιδεία, νὰ πληγεῖ ὁ μητροπολίτης Νικόδημος, ἀλλὰ καὶ ἡ δημογεροντία τοῦ Δεμιρδεσίου, ποὺ ἀντέδρασε στὶς μεθοδεύσεις τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. Αὐτὰ κατὰ τὴν περίοδο Μάιος 1876 – Ἰούλιος 1877. Οἱ Δεμιρδισιοὶ ἀντέδρασαν καταγγέλλοντας μὲ ἐπιστολὴ ἀνωνόμου, ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1877, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν Νεολόγον ΚΠόλεως, τὶς μεθοδεύσεις αὐτῆς τοῦ *Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου*, τοῦ Βατιμπέλα, τοῦ Ἀποστολίδου. Ὁ Ε.Φ.Σ.Κ. μάλιστα ἀντιλήφθηκε τὸ σφάλμα του καὶ ὑποχώρησε στὶς φιλοδοξίες του νὰ ἐλέγξει τὰ κοινοτικὰ πράγματα, νὰ διαχειρίζεται τὶς προσόδους τῶν πατριαρχικῶν μοναστηριῶν.

έλαβε υπόψη σοβαρά την επιστολή των Δεμιρδεσίων για κομματισμό, αλλά και την αλλαγή στάσεως και των όμογενών τραπεζιτών και έμπόρων της Βασιλευούσης έναντί του, οι όποιοι επέμεναν στην θέση τους να έλέγχει ή Έκκλησία την παιδεία.

Στο έπόμενο κεφάλαιο τιτλοφορούμενο *Τὰ Τζεκιργιακά η̣ τὰ ἐν Τζεκιργκέ διαδραματισθέντα* ο άναγνώστης θα διαβάσει με λύπη την διαμάχη τών Έλλήνων της Προύσης, όπου εμπλέκονται οι έφημερίδες της ΚΠόλεως, *Νεολόγος*, *Θράκη*, *Μώμος* (σατυρική), τὸ έλληνικὸ προξενεῖο τῆς Προύσης, τὸ ὑποπροξενεῖο τῆς Ρωσίας, ὁ Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος, πρόκριτοι τών κομποπόλεων Τρίγλιας, Τεπετζικίου, Σουσουρλουκίου, ὁ Ε.Φ.Σ.Κ., διδάσκαλοι τῆς περιοχῆς. Όλοι καταγγέλλουν καὶ καταγγέλλονται γιὰ τὸ ποιὸς θὰ ἔχει τὸν πρῶτο λόγο σὲ θέματα παιδείας επιφανειακῶς μὲν, ἀλλὰ στὴν οὐσία γιὰ προώθηση προσωπικῶν συμπεριόντων ἐκμεταλλεύμενοι τὸν πατριωτισμὸ τών Χρ. Ζωγράφων καὶ Γ. Ζαρίφη. Ἡ ἀφορμὴ δόθηκε ἀπὸ ἀσεμνὴ συμπεριφορὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου Βατιμπέλα καὶ τών φίλων του σὲ ξενοδοχεῖο τοῦ χωρίου Τσεκιργκέ τῆς Προύσας τὸ Πάσχα (Μάιος) τοῦ 1876. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἔχει συγκεντρώσει στὸ πολυσέλιδο αὐτὸ κεφάλαιο (σσ. 125-163) τὰ σχετικὰ κείμενα καὶ τὴν βιβλιογραφία ποὺ ἀναδεικνύουν τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς περιόδου αὐτῆς στὴν Προῦσα καὶ στὴν περιφέρειά της, ποὺ ἔληξε μὲ τὴν διάλυση τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου τοῦ Βατιμπέλα καὶ τὴν συντήρηση τών σχολείων ποὺ αὐτὸς συντηροῦσε, ἥτοι τών Καγιαμασιόν, Τρίγλιας, Σουσουρλουκίου, Τεπετζικίου ἀπὸ τὸν Γ. Ζαρίφη, μὲσω τοῦ υἱοῦ του Λεωνίδα. Ὅσο γιὰ τὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Δεμιρδεσίου τὴν λειτουργία του εἶχαν ἀναλάβει οἱ δημογέροντες τῆς κομποπόλεως, οἱ όποιοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ συντηροῦν τὰ τρία σχολεῖα της μὲ τοὺς 400 μαθητὲς τους (Μάιος 1879). Ἐκεῖνο, ἀσφαλῶς, ποὺ θὰ προσέξει ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἐν λόγω βιβλίου τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εἶναι ἡ σχετικὴ ἀπαξίωση τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα. Ἀλλὰ ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀξιοποιεῖ τὶς πηγές του καὶ διαπιστώνει τὴν διάσταση τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. μὲ τοὺς πλούσιους όμογενεῖς, καὶ εὐεργέτες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς Βασιλευούσας ποὺ μόνοι τους ἀνέλαβαν ἀπὸ τὸ 1878/9 τὴν χορήγηση τών ἀναγκαίων βοηθημάτων πρὸς τὰ σχολεῖα παραμερίζοντας τὸν ἐπιφανῆ Ε.Φ.Σ.Κ. Καὶ εἶναι σημαντικὰ τὰ ὅσα ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου γράφει (σ. 175) ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς ΚΠόλεως ἀπὸ τὸ 1880, ἀφοῦ, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑποσκάπτουν τὸ ἔργο τών όμογενών τραπεζιτών καὶ τοῦ Πατριαρχείου φθάνοντας νὰ τοὺς διαβάλλουν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση' οἱ ἴδιοι ἀπέτυχαν, κατὰ τὸν συγγραφέα, στὰ αἰτήματά τους γιὰ χορηγίες πρὸς ἄλλους πλουσίους όμογενεῖς ἐκτὸς ΚΠόλεως, καὶ ἔκτοτε ἀφιέρωσαν τὴν δράση τους, ἐντὸς τών κόλπων τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. ἐννοεῖται, σὲ γενικὰ ἐπιστημονικὰ θέματα ἱατρικῆς, λαογραφίας κτλ. – βλ. τὶς σσ. 175-176. Ἀσφαλῶς ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀξιοποιεῖ τὶς πηγές, ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι λιγότερο δηκτικὸς ἀπέναντι σὲ ἑναν σύλλογο, ὡς ὁ Ε.Φ.Σ.Κ., ποὺ δικαιολογημένως χαρακτηρίσθηκε ὡς τὸ «Υπουργεῖο Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ». Ἡ συνολικὴ προφορὰ τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτιμηθεῖ ἀπὸ ἐσφαλμένους χειρισμοὺς μελῶν του, ὡς οἱ Ἡρακλῆς Βασιάδης, Ὁδυσσεὺς Ἰάλεμος. Εἴχαμε, ἄλλωστε, εἰσελθεῖ στὴν διαμάχη δύο ἔθνικῶν κέντρων Ἀθηνῶν καὶ Φαναρίου. Ὁ καθεὶς μὲ τὶς εὐθύνες του ...

Στὸ Β' μέρος τοῦ βιβλίου, καὶ πάντα σύμφωνα μὲ τὸν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου τοῦ *Παράλληλοι Δρόμοι*, ὁ συγγο. ἀσχολεῖται μὲ τὴν παιδεία στὶς κοινότητες τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας καὶ ἐιδικώτερα μὲ τὴν περίπτωση τῆς Προσοτσάνης. Ὡς ἐλέγχῃ, ὁ συγγραφέας ἔχει τὶς οἰκογενειακές του ρίζες στὸ Δεμιρδεσί τῆς Προύσης, ἀλλὰ γενέθλια

γῇ εἶναι ἡ Προσοτσάνη, ὅπου μετὰ τὴν Καταστροφὴ τοῦ 1922, ἐγκαταστάθηκαν 80 προσφυγικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὸ Δεμιρδῆσι, καὶ ὅπου ἦσαν 1.300 Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 600 ἦσαν σλαβόφωνοι, καὶ καλὰ ὁργανωμένο ἀρρεναγωγεῖο. Ἀναγκαστικῶς ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἐπανερχεταὶ ἐδῶ στὸν Ε.Φ.Σ.Κ. καὶ στὰ σχολεῖα τῆς Δράμας ποὺ ὁ ἴδιος ἐνίσχυε μαζὶ μὲ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς ΚΠόλεως, χάρι καὶ στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐν *Σέρραις Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου*. Ἀλλὰ ἡ Προσοτσάνη, ὅπως καὶ ἡ σύνολη Ἀνατ. Μακεδονία, δεχόταν ἤδη τὴν πίεση τοῦ βουλγαρισμοῦ καὶ ἀνθιστάμενοι οἱ κάτοικοί της, μὲ πρωτοστατοῦντα τὸν ἱατρὸ Νικ. Λάμη, ἴδρυσαν τὴν Ἀδελφότητα *Ἡῶς* (Σεπτ. ci. 1872), ποῦ, σημειωτέον, ὑφίσταται, καὶ πολυδημιουργικὴ μάλιστα, ὡς τῆς ἡμέρες μας. Ἡ *Ἡῶς* καὶ οἱ ὁμογενεῖς τῆς μακεδονικῆς κωμοπόλεως μὲ δραματικὴ ἐπιστολὴ τους, ἀπὸ 4 Φεβρ. 1873, πρὸς τοὺς φιλεκπαιδευτικοὺς συλλόγους ΚΠόλεως ἐξέθεσαν τοὺς κινδύνους ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ σῆμα καὶ τὴν ἀρπαγὴ τῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς βουλγαριστὲς καὶ ζητοῦσαν τὴν ἴδρυση παρεναγωγείου στὴν κωμόπολιν τους. (βλ. τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴν σσ. 193-194): Ἀναγκάσθηκαν μάλιστα οἱ ὁμογενεῖς τῆς Προσοτσάνης, μαζὶ μὲ αὐτοὺς τοῦ Νευροκοπίου, νὰ μεταβοῦν στὴν Βασιλεύουσα καὶ νὰ ἐκθέσουν τὰ προβλήματα τῆς κωμοπόλεως. Πρῶτος ἀρωγὸς ὁ Ε.Φ.Σ.Κ. ποῦ τὴν ἐνίσχυσε μὲ 15 λίρες μὲ χορηγία τοῦ Γ. Ζαρίφη (12 Μαΐου 1873). Οἱ δύο ἀκρώρειες τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ, Προσοτσάνη καὶ Νευροκόπι, συνέπασχον κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο. Ὁ κ. Βουλταιάδης, καὶ ὁ ὑπογραφόμενος, *Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ μητρόπολις Νευροκοπίου κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα*, Θεσσαλονίκη 1991, γράψαμε σχετικὰ καὶ μένουν νὰ γραφοῦν καὶ ἄλλα, γι' αὐτὴν τὴν κρίσιμη περίοδο 1870-1912.

Οἱ δημιουργόντες τῆς Προσοτσάνης, σὲ δυσχερῆ θέσι εὐρισκόμενοι ἐκ τῆς ραγδαίας βουλγαρικῆς δραστηριότητος, συνέχισαν νὰ ζητοῦν τὴν βοήθεια τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ., μέσῳ τοῦ Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου τῶν Σερρῶν, καὶ πετυχαίνουν χορήγηση 10 λιρῶν γιὰ τὰ σχολεῖα τους. Λόγος, πάντως, πολὺς γίνεται στὸ κεφάλαιο αὐτὸ γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἡλία Χ' γεωργίου «ἄνδρα μὲν βουλγαρικῆς καταγωγῆς θερμῶς δι' ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀγωνιζόμενον», κατὰ τὴν ἀναφορὰ τῆς Ἑκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. ἀπὸ 5 Μαΐου 1874. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀσχολεῖται ἰδιαιτέρως, ὡς ἐλέχθη, μὲ τὸν ἐν λόγῳ ἄνδρα, τὸν ὅποιο ταυτίζει, ὀρθῶς, μὲ τὸν ἔπειτα ἡγέτη τῶν βουλγαριστῶν τῆς Δράμας, στὴν ὁποία μετοίκησε (20 Μαΐου 1909) ἀσχολούμενος μὲ τὸ καπνεμπόριο. Τραγικὸ πρόσωπο μὲ τραγικὸ τέλος· σημεῖα τῶν καιρῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡλία, πλέον Χ' γεωργίηφ (σσ. 204-210). Τὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν 1873-1875 οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης συνέχισαν τὶς ἐκκλήσεις τους πρὸς τὸν Ε.Φ.Σ.Κ. γιὰ οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ πετυχαίνουν τὴν ἴδρυση καὶ οἰκοδόμηση σχολείων στὴν κωμόπολιν τους. Καὶ ὁ Ε.Φ.Σ.Κ. τοῦ συμπαρίσταται, ὅπως καὶ ὁ δραστήριος Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος τῶν Σερρῶν ποῦ οἱ παρεμβάσεις του ἦσαν συνεχεῖς στὰ κοινοτικὰ πράγματα τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας. Μὲ ἀφορμὴ τὸν Μακεδονικὸ αὐτὸν Σύλλογο ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου δίδει πολλὰς πληροφορίες γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τῶν Σερρῶν ποῦ διακρίνονταν γιὰ τὴν δράση τους τὰ χρόνια αὐτά, ὡς ὁ Ἰω. Θεοδορίδης, ὁ Χριστόφ. Σαμαρτζίδης, ὁ Δημ. Μαρούλης, ὁ Ἰω. Κ. Δέλλιος, ὁ μητροπολίτης Σερρῶν Νεόφυτος, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Θεοδόσιος. Ἰδιαιτέρως, πάντως, ἀρνητικὴ εἶναι ἡ θέσι τοῦ συγγρ. ἐναντι τοῦ τότε μητροπολίτου Δράμας Ἰωαννικίου, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὰ σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐπισκοπικῆς περιφερείας του τεκταινόμενα. Σ' αὐτὴν τὴν ἐκρυθμὴ κατάστασι οἱ βουλγαριστὲς τῆς Προσοτσάνης ἐπιχείρησαν νὰ δολοφονήσουν τὸν ἡγέτη τῶν ἑλληνο-

φρόνων ιατρόν Ν. Λιάμη την Μ. Πέμπτη 13 Απριλίου 188 και ό συγγρ. εξετάζει τὰ καθέκαστα τῆς ἀπόπειρας αὐτῆς καθὼς καὶ τὴν ἄρνηση τῶν Ἑλλήνων, ἑλληνοφώνων καὶ σλαβοφώνων τῆς κωμοπόλεως, νὰ ὑπογράψουν τὴν προσχώρησή τους στὴν βουλγαρικὴ Ἑξαρχία, πρωτοστατούσης τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Ἡοὺς καὶ τῶν προκρίτων ἐν ὧσει καὶ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Εἶδαμε στὴν περίπτωση τοῦ Δεμιρδεσίου τῆς Προύσης ὅτι τὸ 1879/80 οἱ μεγάλοι ἔθνικοι εὐεργέτες τῆς Βασιλεῦσας (Ζωγράφος, Ζαρίφης) ἔπαισαν νὰ ἐνισχύουν τὰ σχολεῖα μέσω τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατ. Μακεδονία καὶ ματαίως οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης ζητοῦσαν τὰ βοηθήματα γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου μάλιστα εὐρίσκει τὸν τίτλο *Τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου στὴν Προσοτσάνη* προκειμένου νὰ δείξει τὴν ἀδυναμία τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. νὰ βοηθεῖ τὰ σχολεῖα μέσω τῶν χορηγιῶν τῶν πλουσίων ὁμογενῶν. Καὶ τὸ κύκνειο ἄσμα ἐκδηλώθηκε στὴν συνεδρία του τὴν 6 Μαΐου 1879, ὅπου ἐκφράσθηκε ἡ ἀδυναμία αὐτῇ. Οἱ πλούσιοι ὁμογενεῖς εἶχαν ἰδρύσει ἤδη ἄλλα σωματεῖα στὴν ΚΠολὴ γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ἔθνωφελές ἔργο τους, ὅπως τὴν Ἀδελφότητα Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους. Ἡ Ἡὼς τῆς Προσοτσάνης συνέχισε τὶς δραστηριότητές της καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ κληθεῖ ἀπὸ τὸν *Φιλολογικὸ Σύλλογο Παρνασσὸς* καὶ τὸν *Σύλλογο* πρὸς *διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν* στὸ συνέδριο τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων ποὺ συγκλήθηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ 25 Μαρτίου – 9 Απριλίου 1879 τὴν Ἡὼ ἐκπροσώπησε ὁ Νικόλας Λιάμης καὶ δύο γνωστοὶ ἐκπαιδευτικοί, ὁ Ἰω. Καλοσύτης καὶ ὁ Νικ. Φιλιππίδης ποὺ ἀναλαμβάνει ἔθνικὴ δράση μὲ κέντρο τὴν Καβάλα. Ὁ συγγρ. ἔγραψε γιὰ τὸ Δεμιρδέσι ἀρκετὰ ἀναφερόμενος στὴν ἀναστολὴ τῶν χορηγιῶν τῶν ἑθνικῶν εὐεργετῶν πρὸς τὸν Ε.Φ.Σ.Κ., μὲ ἀφορμὴ, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, τὴν ἐπιστολὴ τῶν προκρίτων τῆς. Ἡ ἀναστολὴ αὐτῆ εἶχε καὶ τὶς ἐπιπτώσεις καὶ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας, τὴν Προσοτσάνη ἐν προκειμένῳ, ὅπου ἡ Ἡὼς συνεργάζεται ἐφεξῆς μὲ τὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, ποὺ τοῦ λοιποῦ θὰ ἀναχειρίζεται τὶς χορηγίες τῶν πλουσίων ὁμογενῶν τῆς Βασιλεῦσας γιὰ τὴν ἰδρυσι καὶ συντήρησι τῶν σχολείων τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ. Θὰ προσέθετα ἐδῶ τὶς ὥραιες φωτογραφίες καὶ συνοδευόμενες ἀπὸ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ συγγρ. γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Δεμιρδεσίου τὸν ἀφιερωμένο στὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω οἱ δύο γενέθλιες κωμοπόλεις τοῦ συγγρ., τὸ Δεμιρδέσι τῆς οἰκογενείας του, ἡ Προσοτσάνη ἡ δική του καὶ τῶν προσφύγων τοῦ Δεμιρδεσίου, βάδιαν παρὰλλήλους δρόμους: ἀντιμετώπισαν, ἡ πρώτη, τοὺς Προτεστάντες μισιονάριους, ἡ δεύτερη τοὺς Βουλγάρους ἑξαρχικούς, εἶχαν σχολεῖα, τὰ παλαιότερα ἡ πρώτη, ἔχοντας ἀμιγρὴ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, ἐνῶ οἱ Ἑλλήνες τῆς Προσοτσάνης ἀντιπάλαιαν μὲ Μουσουλμάνους καὶ ἑξαρχικούς, ἰδρυσαν ἀδελφότητες καὶ σωματεῖα βοηθούμενα ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς ΚΠολης, στηρίχθηκαν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Προσοτσάνη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμογενεῖς. Οἱ πρόκριτοι τοῦ Δεμιρδεσίου ἀντέδρασαν στὰ σχέδια τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου νὰ χειραγωγῇ καὶ ἐκπαιδευτικὰ καὶ κοινοτικὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς ἐρῆμην τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸ ἔγινε αἰτία ἰδρύσεως ἄλλων σωματείων καὶ ἀδελφοτήτων συνεργαζομένων μὲ τὸ Πατριαρχεῖο ποὺ βοήθησαν τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης. Καὶ ἡ σύμπτωση: στὴν Προσοτσάνη λίγες δεκαετίες πρὸ τοῦ 1922 εἶχαν ἐγκατασταθεῖ Ἡπειρώτες καὶ Ἡπειροθεσσαλοὶ τοὺς ἠῦραν οἱ πρόσφυγες Δεμιρδεσίοι τὸ 1922 μὲ ἀνώτερη καταγωγή τὴν Ἡπειρο.

Τελικῶς, τὸ βιβλίον αὐτοῦ τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, εἶναι μία λαμπρὴ συμβολὴ

για την καλύτερη γνώση της ταραγμένης δεκαετίας 1870-1880, όπου δύο κομπολόις του τότε αλύτρωτου Έλληνισμού, το Δεμιρδέςι στην Προύσα και η Προσοτσάνη στην Δράμα, έδιδαν τους δικούς τους αγώνες. Η ιστορία δικαίωσε μόνον την Προσοτσάνη.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Thede Kahl, Για την ταυτότητα των Βλάχων, εκδ. KEMO 2, εκδ. οίκος Βιβλιό-ραμα, Αθήνα 2009, σελ. 370.

Ο συγγραφέας είναι βαλκανιολόγος καθηγητής ανθρωπογεωγραφίας του Πανεπιστημίου του Münster και συγγραφέας πολλών μελετών με θέματα αφορώντα τα Βαλκάνια. Το προκείμενο έργο για την ταυτότητα των Βλάχων εκδόθηκε από το Κέντρο Έρευνών Μειονοτικών Ομάδων (Αθήνα) και εκ πρώτης όψεως προκαλεί εντύπωση και προβληματισμό γιατί ο κ. T. Kahl προτίμησε να εκδώσει το ενδιαφέρον, κατά τα άλλα, αυτό το βιβλίο του στο έν λόγω Κέντρο. Οι βλαχόφωνοι Έλληνες ασφαλώς και δεν έχουν καμία σχέση με μειονότητα, ούτε ποτέ δέχθηκαν να τους επιβληθεί από άλλους αυτός ο προσδιορισμός. Ούτε, βεβαίως, και την δέχονται. Από όσα γράφει στο βιβλίο του ο κ. Kahl δίδει την εντύπωση, τουλάχιστον στον υπογραφόμενο, ότι ούτε ο ίδιος δέχεται να αποτελούν οι βλαχόφωνοι Έλληνες μειονότητα. Μαχητή, επί του προκειμένου, ή άποψη του ότι οι βλαχόφωνοι Έλληνες έχουν ταυτισθεί για λόγους γεωγραφικούς και πολιτισμικούς με τον υπόλοιπο Έλληνισμό, χωρίς να προσδιορίζει τον χρόνο τατίσεώς τους. Το πρόβλημα θα μπορούσε να το λύσει ο κ. Kahl, αν ανέτρεχε στον Ιωάννη Λυδό, στα χρόνια του Ίουστινιανού, που διεπίστωσε την λατινοφωνία πολλών Ελλήνων, ιδίως των δημοσίων υπαλλήλων – *καίπερ Έλληνας εκ του πλείονος όντας, τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας* (Ιωάννης Λυδός, *Περί αρχών της Ρωμαίων πολιτείας*, βιβλ. ΙΙΙ, 68). Αυτό σημαίνει ότι πολλοί Έλληνες, ιδίως της υπαίθρου, είχαν απωλέσει την γλώσσα τους, και μιλούσαν λατινικά ή ήσαν δίγλωσσοι. Και φυσικά αυτοί οι Έλληνες, απομονωμένοι ιδίως σε όρεινους όγκους, από όπου περνούσαν τα ρωμαϊκά στρατεύματα, δεν εξαφανίστηκαν, αλλά συνέχισαν να ζουν ως τις ημέρες μας και είναι οι βλαχόφωνοι (λατινόφωνοι) Έλληνες. Αυτό συνέβη, αιώνες αργότερα, στην Μ. Ασία, μετά την οθωμανική κατάκτηση βυζαντινών περιοχών, όπου Ρωμηοί, από τις ιστορικές συγκυρίες, απέβαλαν την γλώσσα τους και μιλούσαν την τουρκική ή ήσαν δίγλωσσοι. Είναι οι Καραμανλήδες -Καπαδόκες.

Ο αείμνητος καθηγητής Απόστολος Βακαλόπουλος έγραψε ότι στον εκλατισμό και στην διαμόρφωση των βλαχόφωνων Ελλήνων των βορείων ελληνικών περιοχών συνέβαλε και η κάθοδος λατινόγλωσσων πληθυσμών κατά τον 7ο μ.Χ. αϊ. με τις επιδρομές Σλάβων από τις παραδουνάβιες χώρες και οι έπιμεξιες γηγενών με τους ξένους λατινόφωνους, αλλά και με μετακινήσεις άλλων λατινόφωνων Ελλήνων προς τις εν λόγω βόρειες ελληνικές περιοχές. Στα Acta του Αγίου Δημητρίου σημειώνεται αυτή η κάθοδος των ξένων, *αποφύγων* κατά το σχετικό κείμενο, από τα μέρη της Πανονίας, της Δακίας και της Δαρδανίας (Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. Α', *Αρχές και διαμόρφωσή του*, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 37). Αυτά από τον Νέστορα της Ιστορίας του Ν. Έλληνισμού.

Για την καταγωγή των Βλάχων, εν γένει, ο κ. Kahle δεν πρόσεξε, εκτός αν σκο-